

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان هرمزگان

از گذشته استان محل سکونت خود چه می دانید؟

وجه تسمیه هرمزگان

نام زیبای استان ما هرمزگان از نام شهر یا تنگه استراتژیک هرموز گرفته شده است. هرمزگان از دو کلمه «هرمز» و «گان» تشکیل شده است یعنی سرزمین هرمز.

هرمزگان پیشینه تاریخی طولانی دارد. سابقه تمدن در این استان به دوره اسطوره‌ها و افسانه‌ها بر می‌گردد. در افسانه‌ها آمده است که نخستین اجتماعات بشر در این منطقه شکل گرفته است. کهن‌ترین اسطوره‌هایی که وجود دارد اسطوره ارتیره است؛ و ارتیره نخستین انسانی است که به این منطقه وارد شده است. گویا (ارتیریا) مدتی در این منطقه پادشاهی کرده است. ساکنان باستانی آن از نخستین انسان‌هایی بوده‌اند که دریانوردی آموخته و کشتی اختراع کرده‌اند. استان هرمزگان همواره به سبب واقع شدن در حاشیه خلیج فارس و راه‌های تجاری و اقتصادی مانند راه ادویه و بیرون راندن استعمارگران پرتغالی از منطقه و حفاظت از تنگه استراتژیک هرمز و حفظ تمامیت ارضی ایران به خصوص جزایر سه‌گانه (ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک) در خلیج فارس نشان از اهمیت زیاد استان هرمزگان در تاریخ ایران می‌باشد.

شکل ۱-۴- سنگ نگاره‌های بادافشان رودان

سرزمین و مردم هرمزگان

ایلامی ها : ایلامی ها از هزاره سوم پیش از میلاد صدها سال از خلیج فارس به عنوان راه ارتباطی و از بندرها و جزیره های استان هرمزگان به ویژه جزیره های قشم، کیش، لارک و نیز بندرلنگه و جاسک برای بازرگانی با هند باختری و دره نیل استفاده می کردند.

شکل ۲-۴- ظرف سفالی، تپه مورو

مادها : پس از سقوط آشوریان سرانجام مادهای آریایی نژاد در آغاز سده هشتم پیش از میلاد در روزگار پادشاهی هوخشتره هرمزگان را تصرف کردند. نشانه هایی از آئین میترا پرستی و معابدی وجود دارد که نیایشگاه باستانی خربس در جزیره قشم گواه ادعا می باشد.

شکل ۳-۴- نمای بیرونی و درونی نیایشگاه خربس

شکل ۴-۴- شیر سنگی دوره هخامنشیان در فارغان

هخامنشیان: در روزگار هخامنشی به ویژه داریوش بزرگ کرانه‌های ایران از جمله استان هرمزگان زیر فرمانروایی این سلسله افتاد و داریوش بزرگ دریا سالار یونانی خود به نام اسکیلاس را مأمور بررسی کناره‌های دریای پارس کرد. در این زمان هرمزگان جزء ساتراپ نشین پارس بوده است. پس از شکست ایرانیان از اسکندر مقدونی او دریانوردی به نام نثارک (نثارکوس) را روانه خلیج فارس کرد وی هنگام عبور از نزدیکی بندری بنام آموزیا (هرمز کهنه) خیر داد که در پی آن سلوکیان این منطقه را تحت نفوذ زمامداران خود در آوردند.

اشکانیان: اشکانیان پس از چیرگی بر جانشینان اسکندر، کرانه‌های خلیج فارس، از جمله استان هرمزگان را در منطقه هرمز کهنه یا میناب امروزی و منطقه رودخانه در شهرستان رودان به عنوان پایگاهی برای خود قرار داده و بر قلمرو خود افزودند و در برابر رومیان از دریای پارس و بین النهرین پاسداری کردند. سپس به دلیل ضعف و سستی دولت اشکانی در اوایل قرن سوم میلادی، دسته‌هایی از اعراب بادیه نشین شبه جزیره عربستان، دست اندازی به کرانه‌های جنوبی خلیج فارس را آغاز کردند.

شکل ۵-۴- گوره‌های خمره‌ای دوره اشکانی قلعه نخل ابراهیمی میناب

ساسانیان: با پیروزی ساسانیان بر اشکانیان در حدود ۲۲۶ میلادی اردشیر بابکان اعراب را از کرانه‌های جنوبی خلیج فارس و بحرین که در آن «حجر» نامیده می‌شد بیرون کرد. ساسانیان برای مقابله با رومیان و همچنین به منظور کنترل و حفظ شبکه ارتباطی تجاری بین چین و هند با مدیترانه به هرمزگان و جزایر آن توجه خاصی داشتند. در زمان ساسانیان هرمزگان از مراکز مهم داد و ستد و پیوند بازرگانی به شمار می‌رفته است. اردشیر شهر هرمز کهنه یا میناب امروزی را پایگاه تجاری و دریایی خود کرد و بر رونق آن افزود و بدین ترتیب موفق شدند سرتاسر این منطقه را تحت نظر بگیرند و قلمرو خود را تا سواحل جنوبی خلیج فارس گسترش دهد سکه‌های نقره پیدا شده از روزگار ساسانی در سورو نشان از اهمیت این منطقه در زمان ساسانیان می‌دهد.

شکل ۶-۴- نمونه سکه دوره ساسانی، حوزه خلیج فارس

هرمزگان در دوره اسلامی

با سقوط ساسانیان در نخستین سال‌های حکومت اسلامی، کرانه‌های هر دو سوی دریای پارس و دریای مکران (عمان) از جمله استان هرمزگان به دست مسلمانان افتاد و در تمام دوره خلافت خلفای راشدین و خلفای اموی، عباسی این مناطق تحت سیطره سیاسی، نظامی خلفای عرب بود در میانه سده سوم قمری، همزمان با حکومت صفاریان، اداره حکومت بنادر و جزایر این منطقه برعهده صفاریان به‌ویژه عمرولیث صفاری بود؛ تا اینکه در سال ۳۲۳ ق علی (عماد الدوله) دیلمی بار دیگر سراسر جزیره‌ها و بندرها و آب‌های استان هرمزگان و دیگر نقاط خلیج فارس را گشود. پس از دیلمیان، سلجوقیان کرمان در منطقه خلیج فارس بر کرانه‌های شمالی و جنوبی استان هرمزگان حکومت داشتند و حاکمان به‌عنوان اتابک بر هرمزگان حکومت می‌کردند و با شکست سلجوق شاه سلغوری از هولاکوخان هرمزگان و مناطق خلیج فارس به دست مغولان افتاد و برای مدتی مظفریان بر این منطقه حکومت نمودند. تیمورلنگ با یورش خود، بندرها و جزیره‌های هرمزگان را به قلمرو خویش افزود.

همزمان با تسلط مغولان بر ایران مارکوپولو از این منطقه دیدن نمود و با شکل‌گیری حکومت آق‌قویونلوها و استیلای آنها

بر فارس ملوک هرمز خراج سالیانه را به آن‌ها پرداخت می‌کردند. اما پس از اوزون حسن ملوک هرمز از پرداخت خراج خودداری کردند.

بیشتر بدانیم

قلعه پرتغالی‌ها در ضلع شمالی جزیره هرمز و در ساحل دریا قرار دارد که مهم‌ترین قلعه باقی مانده از روزگار تسلط پرتغالی‌ها بر سواحل جزایر خلیج فارس است. این قلعه که به فرمان آلفونسو آلبوکرک دریانورد پرتغالی در سال ۱۵۰۷ میلادی، در محلی موسوم به مورنا احداث شده، به لحاظ ساختار این قلعه به شکل چند ضلعی نامنظم است و از بنای بسیار محکمی برخوردار است. این بنا دیوارهایی به قطر ۵/۳ متر با چند برج به ارتفاع ۱۲ متر دارد و تأسیسات آن شامل انبارهای تسلیحات، آب انبار و اتاق‌هایی با سقف هلالی است. در زمان شاه عباس که به استعمار پرتغالی‌ها در ایران خاتمه داده شد، این قلعه به دست امام قلی خان از سرداران شاه عباس فتح گردید.

شکل ۷-۴ - قلعه پرتغالی‌ها در جزیره هرمز

صفویان: با روی کار آمدن صفویه دوره جدید زمامداری در هرمزگان و ملوک هرمز آغاز شد. این دوره نقطه عطفی در تاریخ ایران، به ویژه مرزهای جنوبی این سرزمین به حساب می‌آید. صفویه هرگاه فرصت می‌یافتند به عمران و آبادانی جزایر توجه می‌کردند؛ ولی چون این توجه به حدی نبود که ملوک هرمز را دلگرم سازد، یا سر سپرده قدرت استعماری پرتغال شدند و یا برای دفع آن‌ها به دولت عثمانی متوسل شدند که نتیجه چندان نگرفتند.

حضور قدرت‌های برون منطقه‌ای در هرمزگان و خلیج فارس: ثروت و شهرت، عظمت و شکوه هرمز سبب شد، پای قدرت استعماری جدید به منطقه باز شود. در این زمان تعرض پرتغالی‌ها به کشتی‌های تجاری و ماهیگیری هرمز ادامه یافت، تا اینکه البوکرک مأمور تصرف هرمز شد. در سال ۱۵۱۵ میلادی، هرمز را تصرف کرد. شاه عباس نیز پس از اینکه به سلطنت رسید، با آسوده خاطر شدن از مرزهای غربی و شرقی، متوجه مرزهای جنوبی شد و سردار خود امام قلی خان را مأمور حمله به استحکامات پرتغالی‌ها کرد که سرانجام امام قلی خان توانست هرمز و قشم را تصرف کند و پرتغالی‌ها را از منطقه اخراج نماید.

بیشتر بدانیم

شکل ۸-۴- امام قلی خان

امام قلی خان فرزند الله‌وردی خان به‌عنوان فرمانده سپاه شاه عباس صفوی فتوحات مهمی در تاریخ کشور ایران انجام داد؛ از جمله فتح قشم، هرمز و بندرعباس و اخراج پرتغالی‌ها مرهون رشادت‌های او می‌باشد.

افشاریه: با ظهور نادرشاه افشار، قدرت منطقه‌ای جدیدی در ایران و مرزهای جنوبی آن به‌ویژه در سواحل و جزایر هرمزگان پا گرفت. یکی از اهداف نادرشاه ایجاد نیروی دریایی قوی در خلیج فارس بود، اما به‌دلیل مشکلات فراوان از جمله نبودن چوب مناسب در منطقه و مشکلات ناشی از حمل آن از جنگل‌های شمال و کارشکنی دول خارجی، از جمله انگلستان، و همچنین مرگ زودهنگام او این طرح اجرا نشد. در زمان کریم خان زند راه برای نفوذ انگلیسی‌ها فراهم گردید و در همین زمان اعراب فرصت را غنیمت شمردند و بر جزایر ایرانی هرمزگان تسلط یافتند.

قاجار: در دوره قاجاریه به‌دلیل درگیری با روسیه و جنگ با انگلستان و درگیری‌های درون مرزی و برون مرزی و بی‌توجهی

پیشینه تاریخی استان

قاجارها به مرزهای جنوبی و در جریان جنگ جهانی اول در اواخر این دوره و پس از آن در خلیج فارس و استان هرمزگان رویدادهای سیاسی مهمی پدید آمد که منجر به افزایش توان انگلستان و مستحکم کردن موقعیت خود و تسلط بر کرانه‌های جنوبی خلیج فارس و راه‌های ارتباطی آن گردید.

بعد از حکومت قاجار تلاش‌هایی برای تدوین رژیم حقوقی ایران در خلیج فارس و هرمزگان صورت گرفت و از این رو دولت ایران با گام‌های زیر زمینه را برای حاکمیت سیاسی ایران بر دریای پارس و مرزهای استان فراهم ساخت :

- ۱- به لحاظ استراتژی به منظور پاسداری از تنگه مهم هرمز و راه دریایی کاروان‌ها و نفتکش‌ها و بازرگانی ایران جزیره‌های تنب بزرگ و تنب کوچک و ابوموسی را که از هشتاد سال پیش توسط انگلیسی‌ها از ایران جدا شده بود بار دیگر به کشور باز گرداندند.
- ۲- دولت ایران از لحاظ حقوقی، مسأله فلات قاره را بر پایه قرارداد ۱۹۶۸ میلادی (۱۳۴۷ هـ ش) ژنو با کشور عربستان سعودی حل و فصل کرد و در سال ۱۳۴۹ با دولت قطر نیز موافقتنامه‌ای مبنی بر تعیین خط مرزی فلات قاره امضاء کرد، اما سرسپردگی بسیاری از دولتمردان ایران به قدرت‌های خارجی باعث شد تا تمام چاره‌اندیشی‌ها در حد حرف باقی بماند.

بیشتر بدانیم

حمام خان بستک معروف به حمام خان از آثار تاریخی دوره قاجاریه است که در زمان حاکم ولایت جهان‌گیری صولت الملک بستکی (محمد تقی خان صولت بستکی) به دستور ایشان توسط بناها و معماران چیره دست منطقه بستک و با نظارت استاد و معماری شیرازی ساخته شده است.

شکل ۹-۴- حمام خان بستک

هرمزگان در انقلاب اسلامی ایران

مردم مسلمان و انقلابی هرمزگان در دوره حکومت پهلوی در کنار روحانیت مبارز به مخالفت با اقدامات استبدادی و ضد مذهبی پهلوی و عاملان آن‌ها در شهرستان‌ها پرداختند. با شروع نهضت امام خمینی (ره) در ۱۵ خرداد ماه سال ۱۳۴۲ و بعدها با همه گیر شدن این نهضت به دیگر نقاط کشور و با اوج رسیدن انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ به کمک دانشجویان و روحانیان نوارها و عکس‌ها و اعلامیه‌های حضرت امام خمینی (ره) به شهرهای این استان رسید و باعث آگاهی مردم و آغازگر تظاهرات علیه حکومت استبدادی پهلوی گردید. این استان و جزایر آن به دلیل قرار گرفتن در منطقه حساس خلیج فارس و تنگه هرمز، نقش مهمی در حفاظت از مرزهای ایران و پیروزی انقلاب اسلامی داشته است.

بحث کنید

- ۱- چه اثری از دوره مادها در استان هرمزگان می‌شناسید؟
- ۲- تاریخچه‌ای از محل سکونت خود تهیه کنید و در کلاس بخوانید.
- ۳- اگر آثار تاریخی در شهرستان شما وجود دارد، گزارشی از آن تهیه و به کلاس ارائه نمایید.

شکل ۱-۴ سفالینه هزاره سوم قبل از میلاد در شهرستان رودان

شکل ۱۲-۴ برج تاریخی در شهرستان خمیر

شکل ۱۱-۴ قلعه هزاره در شهرستان میناب

درس ۱۱ نقش مردم استان در دفاع از ایران اسلامی

حضور نیروهای مردمی در جبهه جنگ

ناو جنگی در خلیج فارس

حضور و حمایت مردم در اول انقلاب

اعلام آمادگی ارتش در ابتدای جنگ

با آغاز تجاوز ناجوانمردانه دولت بعثی عراق در آخرین روز شهریورماه ۱۳۵۹ به کشور، مردم دریادل هرزگان در کنار سایر هموطنان به دفاع از مرز و بوم خود، به خصوص مرزهای دریایی کشور برخاستند. در همان روزهای نخست جنگ، نیروهای مسلح مستقر در استان در جبهه نبرد حق علیه باطل حضور یافتند. در مدت کوتاهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به همراهی نیروهای داوطلب بسیجی اقدام به تشکیل واحدهای مهم نظامی در قالب لشکر ثارالله و گردان

۴۲۲ در بسیاری از عملیات‌های پدافند و آفندی، نقش بسیار مهمی داشتند. در جریان دفاع مقدس استان هرمزگان بیش از ۳۷۹۲ هزار شهید و مفقود و هزاران جانباز به میهن اسلامی تقدیم کرد.

پایگاه نهم شکاری نیروی هوایی، منطقه یکم نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در این زمان پایگاه نهم شکاری در اسکورت نفت کتس‌ها که در تأمین هزینه جنگ و حفاظت از تأسیسات نفت خارک و لاوان نقش مهمی را ایفا نموده‌اند.

منطقه یکم نیروی دریایی، علاوه بر حفاظت از تنگه استراتژیک هرمز و آب‌های نیلگون خلیج فارس در سال ۱۳۵۹ در عملیات مروارید و گرفتن پایانه‌های نفتی البکر و الامیه از بزرگترین مراکز صدور نفت در شمال این پهنه آبی و رویاروی مستقیم ناوشکن همیشه قهرمان سهند و سبلان با ناوگان دریایی آمریکا و کنترل تردد، جلوگیری از حمل و نقل دریایی به بنادر کشورهای حاشیه خلیج فارس جهت تأمین نیازمندی‌های عراق به حفاظت از کیان مرزهای آبی این خطه پرداخته است.

بیشتر بدانیم

سردار شهید اسلام حسن ذاکری نانگی در سال ۱۳۵۰ به فعالیت‌های مسلحانه علیه رژیم شاه پرداخت. با پیروزی انقلاب اسلامی از اولین افراد تشکیل دهنده کمیته‌های انقلاب و سپس سپاه پاسداران بندرعباس بود و در شورای فرمانده‌ای سپاه نقش اساسی را به عهده داشت. وی در روزهای آغازین جنگ تحمیلی اولین گروه اعزامی از استان را سازماندهی کرد و به جبهه‌های نبرد شتافت و در ۱۳۵۹/۰۸/۲۳ در عملیات طریق‌القدس در سوسنگرد به شهادت رسید.

پیشینه تاریخی استان

سردار شهید اسلام حاج علی حاجبی یکی از نیروهایی بود که با شروع جنگ تحمیلی و تشکیل لشکر ۴۱ ثارالله به این لشکر ملحق شد و جانشینی و مسئولیت ستاد لشکر ۴۱ ثارالله را به عهده گرفت. او در تاریخ ۱۰/۴/۱۳۶۵ در عملیات کربلای ۱ در منطقه قلاویزان به شهادت رسید.

تنگه هرمز از مهم‌ترین و حیاتی‌ترین گذرگاه‌های ارتباطی راه‌های آبی جهان می‌باشد که دریای نیمه بسته خلیج فارس را به اقیانوس هند و خطوط کشتیرانی بین‌المللی دریای آزاد متصل می‌کند. این تنگه از دیر باز مورد توجه کشورهای اروپایی بوده است.

شکل ۱۳-۴- تنگه هرمز

۱۰ اردیبهشت روز ملی خلیج فارس

تحقیق کنید

– دربارهٔ تنگهٔ هرمز تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس گزارش دهید.

مشاهیر و فرهیختگان استان هرمزگان در دوره معاصر

در دورهٔ معاصر بزرگان و فرهیختگان و مشاهیر استان در زمینه‌های گوناگون علمی و هنری و... فعالیت می‌کردند. در زیر با برخی از این مشاهیر آشنا می‌شوید :

❖ محمد علی بندرعباس، ملقب به سدید السلطنه و متخلص به «عاری» شاعر، نویسنده و مورخ ایرانی در سال‌های آخر دورهٔ قاجار و آغاز دورهٔ پهلوی بود. از وی در کنار خدمات دولتی آثاری به‌ویژه دربارهٔ خلیج فارس و بنادر و ساکنین اطراف آن، از جمله مفاتیح‌الادب تواریخ العرب و خلاصه فارسنامه ناصری برجای مانده است.

❖ محمد علی بن محمد حسن بن مصطفی بستکی، متخلص به «غیرت بستکی» از شعرای معروف منطقهٔ شهرستان بستک هرمزگان در جنوب ایران بود. غیرت اولین شعرش را در ۱۴ سالگی تحت عنوان حُب آل‌عبا سرود. اشعار وی در قالب مثنوی، قصیده، قطعه و دوبیتی است و به زبان فارسی و گویش بستکی می‌باشد.

– آیا از اینکه در استان هرمزگان زندگی می کنید احساس غرور نمی کنید؟

.....